

УДК 330.567.4(4)

ЛІПАНОВА О.А., аспірант

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

НАЦІОНАЛЬНА СПОЖИВЧА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИМОГ

В статті аналізуються проблеми розвитку споживчого ринку України та напрями формування національної споживчої політики в форматі наближення до європейських вимог.

Ключові слова: національна споживча політика, споживчий ринок, державна політика захисту прав споживачів

This paper analyzes the problems of consumer market of Ukraine and directions of forming a national consumer policy in a format closer to European standards.

Keywords: national consumer policy, consumer market, public policy consumer protection

Вступ. Незадовільний стан споживчого ринку, відсутність належного забезпечення гарантій безпечності та якості товарів і послуг сприяють зростанню соціального напруження в суспільстві та стримують економічне зростання в цілому. Між тим процеси глобалізації у світі та поширення концепції вільної торгівлі викликали потребу в узгодженні та уніфікації процедур і вимог, що застосовуються до товарів і послуг та транскордонної торгівлі ними. Наразі можна стверджувати, що стратегічною метою розвитку національної споживчої політики, яка все ще перебуває на етапі трансформації, є покращання рівня життя населення, піднесення на новий якісний рівень всього комплексу соціально-економічних чинників, що забезпечують процес життєдіяльності суспільства. З огляду на це виникає об'єктивна необхідність аналізу сучасних тенденцій, які мають місце в розвитку вітчизняного споживчого ринку як одного із найвагоміших сегментів національної економіки. На сьогодні саме він визначає відносини, що формуються у процесі виробництва, обміну й споживання товарів та послуг.

Постановка завдання. Головним завданням перетворення України на заможну європейську державу є створення високих стандартів життя населення. У ст.42 Конституції України зазначено: «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій». Однак на сьогодні в Україні не існує ефективної споживчої політики ні де-юре, ні де-факто, хоча Україна першою з країн СНД ще у 1991 прийняла Закон «Про захист прав споживачів», чим засвідчила повагу до міжнародних засад цивілізованого захисту громадян як споживачів. Конституція України лише підтвердила незмінний курс на всебічне забезпечення захисту їх прав та здійснення контролю за якістю і безпечністю товарів.

Більшість високорозвинених держав світу мають досвід плідної роботи в цьому напрямі, який можна ефективно імплементувати до українських реалій [1; 2]. При цьому він свідчить, що державна політика захисту прав споживачів має бути системною, консолідованою з органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями споживачів. Вона потребує постійного удосконалення, системного і цілеспрямованого підходу до урахування вимог технічного регулювання як інструменту для захисту прав споживачів. Зазначене пе-

редбачає низку цілісних заходів економічного, правового та організаційного характеру на національному рівні.

В зв'язку з вищевикладеним, **метою** статті є дослідження існуючих тенденцій формування національної споживчої політики в контексті наближення до міжнародних вимог.

Результати досліджень. Аналіз існуючих тенденцій та міжнародного досвіду свідчить, що послідовна та ефективна споживча політика є важливим чинником ефективного розвитку споживчого ринку, який забезпечує вплив на повсякденне життя населення, сприяє підвищенню добробуту споживачів та створює сприятливі умови ведення бізнесу для сумлінних виробників товарів та послуг. Основним завданням органів державної влади є продовження процесу перетворення України на заможну європейську державу, пріоритетом якої є створення високих стандартів життя населення.

Незадовільний стан національного споживчого ринку, відсутність належного забезпечення гарантій безпечності та якості товарів і послуг сприяють зростанню соціального напруження в суспільстві та стримують економічне зростання України в цілому.

Останніми роками в Україні з метою підвищення рівня забезпечення інтересів та захисту прав споживачів розроблено та прийнято ряд законів, адаптованих до вимог законодавства ЄС. Однак вони залишаються фактично недієвими, внаслідок відсутності механізмів їх запровадження та уніфікації з іншими законодавчими актами. Слід зазначити, що Закон України «Про захист прав споживачів», розроблений у 1991 р. і визнаний міжнародними експертами кращим в Європі, зазнав суттєвих змін у 2005 р., в результаті яких значно звузились права споживачів, що грубо порушило положення Конституції України. Численні звернення громадськості до органів державної влади залишилися без відповіді. До того ж, як вважають компетентні фахівці, на сьогодні в Україні не існує впливової організації, яка б лобювала інтереси споживачів і сприяла забезпеченню їх прав.

Між тим поглиблення торгівельних та економічних відносин після вступу України до СОТ потребує визнати в якості основних економічних важелів сертифікаційну та митну політику в контексті формування основних інструментів технічного регулювання. При цьому серед пріоритетів майбутнього сценарію удоско-

налення споживчої політики Україні особливу увагу слід приділити:

- поступовій ліквідації обмежень та нетарифних бар'єрів, які перешкоджають двосторонній торгівлі, та реалізації необхідних регулятивних реформ;

- постійному вдосконаленню та наближенню законодавства, норм та стандартів України до відповідних вимог Європейського Союзу;

- забезпеченню подальшої законодавчої реформи відповідно до міжнародних стандартів.

Аналіз ситуації на споживчому ринку України свідчить, що кількість порушень законодавства у сфері захисту прав споживачів за останнє десятиріччя не зменшується і становить понад 90% від загальної кількості перевірених суб'єктів господарювання. Відсутнє законодавче врегулювання передачі відповідальності за безпечність та якість товарів, робіт, послуг. При цьому майже тридцять (!) років в Україні не переглядалися норми їх безпечності [3].

Між тим аналіз кращих практик захисту прав споживачів в країнах ЄС і світу свідчить про різноманітність підходів до врегулювання на державному рівні системи стандартизації, оцінювання відповідності, захисту прав споживачів. Однак ключовим для Європейського Союзу та інших розвинених країн світу є втілення

у практику прийняття державних рішень принципу пріоритету інтересів споживачів перед інтересами будь-яких політичних та бізнесових кіл. Тільки з застосуванням превентивного підходу до забезпечення прав споживачів при консолідації зусиль усіх зацікавлених сторін, причетних до проблематики, можна отримати корисний ефект як для споживача, так і для соціально-економічних перетворень у цілому. Баланс інтересів учасників ринкових відносин є головною умовою розвитку та оздоровлення ринку. Як наслідок, склад споживчого кошику не переглядався не задовольняє мінімальні потреби людини .

Так, щодо продовольчих товарів спостерігається невідповідність фактичного рівня споживання на душу населення медичним нормам споживання продуктів харчування, що рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ (Табл. 1). За всіма основними категоріями продовольчих товарів, окрім хлібних продуктів, є значне заниження норм споживання (найбільше - до 61% - для молока та молочних продуктів). Відтак це впливає на вартість прожиткового мінімуму та суперечить його змісту – забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я та життєздатності.

Таблиця 1

Норми і рівень споживання продуктів харчування населенням України, кг на рік [4]

Продукти	Раціональні норми споживання, рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ	Споживчий кошик	Різниця, у %
М'ясо та м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо, включаючи сало й субпродукти)	83	53	36,1 %
Молоко та молочні продукти (у перерахунку на молоко)	380	148,5	60,9 %
Яйця (шт.)	290	220	24,1 %
Риба та рибопродукти	20	13	35 %
Цукор, кондитерські вироби	38	37	2,6 %
Олія рослинна всіх видів	13	7,1	45,4 %
Картопля	124	95	23,4 %
Городина та баштанні культури	161	110	31,7 %
Фрукти, ягоди та виноград	90	64	28,9 %
Хлібні продукти (хліб, макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупа, бобові)	101	123,4	22,2 % (більше від норми)

Згідно Закону України «Про прожитковий мінімум», набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше одного разу на п'ять років [5; 6], однак ця вимога весь час порушується.

Таким чином, залишається ще великий обсяг роботи на шляху України до Європейського Союзу в сфері технічного регулювання та створення спільного з ЄС екологічно безпечного споживчого ринку. Визначення основних завдань потребує вирішення:

- забезпечення фінансової спроможності з метою здійснення гармонізації українських стандартів з міжнародними та європейськими;

- активізації інституційної платформи, що передбачає посилення інституційних рамок системи тех-

нічного регулювання для реального впровадження реформаторських законів;

- належного захисту прав споживачів з метою уникнення конфлікту інтересів та зіткнень між державними органами щодо розподілу функцій та забезпечення конкуренції на цьому ринку як між державними, так і приватними органами із сертифікації.

Безумовно, що для вирішення зазначених вище завдань Україна потребує допомоги з боку Європейської спільноти. Ці завдання можуть навіть стати напрямками подальшої співпраці між Україною та ЄС для цілей створення спільного споживчого ринку та усунення технічних бар'єрів в торгівлі. З цією метою у рамках СОТ було укладено Угоду про технічні бар'єри в торгівлі та Угоду про застосування санітарних і фітосанітарних заходів. Цими угодами передбачається усунення технічних перешкод у міжнародній торгівлі, гармоніза-

ція технічних вимог і процедур у різних країнах, а також заохочується укладення угод про взаємне визнання (чи еквівалентність) між країнами та їхніми об'єднаннями. До речі, ще з кінця 1990-их років ЄС продовжує підтримувати реформування системи технічного регулювання в Україні через надання технічної допомоги, впровадження проектів та програм бюджетної підтримки. Так, зараз здійснюється Програма підтримки галузевої політики "Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних торговельних бар'єрів між Україною та Європейським Союзом", яку започатковано 21 грудня 2009 року терміном на 4 роки. Програма передбачає надання фінансової допомоги у розмірі 45 млн. євро та спрямована на надання Україні допомоги у проведенні глибоких економічних реформ та підготовки до поступової економічної інтеграції у внутрішній ринок ЄС шляхом усунення технічних торговельних бар'єрів. Її метою є реформування української системи контролю якості, розробка технічного законодавства, гармонізація з міжнародними та європейськими стандартами, створення системи ринкового нагляду та скасування попереднього контролю та ліцензування товарів до їх виведення на ринок. Наразі йде підготовка другого етапу цієї програми, що допоможе Україні підготуватися та імплементувати ГВЗВТ, особливо в частині відповідності до стандартів ЄС. При цьому передбачається, що гармонізація технічних стандартів сторін скоротить існуючі нетарифні бар'єри у торгівлі між сторонами, підвищить якість продукції на внутрішньому ринку України, а також сприятиме формуванню позитивного іміджу України на світових ринках щодо якості українських товарів та продукції.

За різними експертними оцінками реформування системи технічного регулювання передбачає:

- створення системи нагляду за безпекою продукції (ринкового нагляду). Зокрема, передбачається розбудова законодавства в цьому напрямі;
- поділ функцій стандартизації, контролю відповідності й ринкового нагляду між різними органами з метою уникнення конфлікту інтересів;
- скасування реєстрації декларацій про відповідність як такої, що не відповідає зобов'язанням України перед СОТ;
- удосконалення процедури призначення органів з оцінки відповідності продукції, процесів та послуг

вимогам технічних регламентів, що передбачає їх узгодження з європейськими практиками і нормами;

- прийняття технічних регламентів на основі європейських директив;
- скорочення переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, за рахунок виключення з цього переліку продукції, оцінка відповідності якої здійснюється на основі технічних регламентів, а також продукції з низьким ступенем ризику;
- перегляд чинних стандартів для скасування застарілих та гармонізації решти з міжнародними і європейськими стандартами;
- продовження модернізації лабораторій, що дозволить значно підвищити якість їх оцінок, що підвищить захист споживачів в Україні та забезпечить визнання цих оцінок в інших країнах.

Ці заходи є, без сумніву, важливими та необхідними для успішного реформування системи технічного регулювання в країні, трансформація якої відбувається вкрай повільно. При цьому завершення реформування системи технічного регулювання України є питанням не лише сприяння торгівлі, але й, в першу чергу, питанням створення сприятливішого інвестиційного клімату всередині країни. Це ж, в свою чергу, є передумовою стабільного економічного розвитку та зростання добробуту [7; 8].

Висновки. Особливості та суперечності функціонування й розвитку споживчого ринку в Україні вимагають розробки стратегічних пріоритетів щодо посилення його ролі у формуванні соціально-орієнтованої національної економіки. На перший план при цьому виходять ефективні шляхи розв'язання суперечностей між виробництвом і споживанням. Розробка таких заходів має стати основою подальших досліджень у цій сфері. Тому потребує визначення сутності поняття та концептуального базису формування національної споживчої політики відповідно до європейських вимог.

На основі визначення системи пріоритетів необхідно розробити сценарій розбудови споживчої політики в Україні, який націлений на реалізацію європейських вимог якості та поєднання адміністративних і бізнес-інтересів щодо досягнення економічної мотивації поліпшення механізмів захисту вітчизняного виробництва та підтримки його конкурентоспроможності в умовах сучасних процесів глобалізації.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР: за станом на 6 жовтня 2013 р. [Електронний ресурс]: Відомості Верховної Ради України. — Офіц. веб-портал. - 1996. - № 30. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-ХІІ: за станом на 2 грудня 2012 [Електронний ресурс]: Відомості Верховної Ради України. - Офіц. веб-портал. - 1991. - № 30. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
3. Споживча політика: європейський досвід та українські реалії [Електронний ресурс] / Круглий стіл на тему: «Споживча політика: європейський досвід та українські реалії». — Режим доступу: <http://www.consumer.in.ua/spozhivcha-politika-yevropejskij-dosvid-ta-ukrainski-realii/index.html>
4. Щодо удосконалення методики визначення споживчого кошику [Електронний ресурс] / Аналітична записка. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1233/>
5. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-ХІV: за станом на 9 грудня 2012 [Електронний ресурс]: Відомості Верховної Ради України. - Офіц. веб-портал. - 1999. - № 38. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

6. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо порядку формування та перегляду розміру прожиткового мінімуму) від 08.02.2013 р. № 2250 : за станом на 8 днютого 2013 [Електронний ресурс] : Портал Ліга:Закон — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1QI00I.html

7. Єгоров Б. Стан харчування населення України [Електронний ресурс] / Б. Єгоров, М. Мардар. – Товари і ринки. – 2011. – Вип. 1. – С. 140-147. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tovary/2011_1/20.pdf

8. Балюк В.А. Удосконалення соціальних стандартів підвищення якості життя населення [Електронний ресурс] / В.А. Балюк. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (4) – Т. 2. – Полтава: ПДАА. – 2012. – 352 с. – С. 54. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nppdaa/econ/2012_2/052.pdf.

УДК 321.01+664.76 (477)

НІКІШИНА О.В., канд. екон. наук, докторант

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ЗЕРНОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Визначено концептуальні елементи державного регулювання відтворювальних процесів інтегрованого зернового ринку. Обґрунтовано раціональний ступінь державного регулювання, розроблено концептуальну схему процесу формування та впровадження регуляторної системи на ринку.

Ключові слова: інтегрований зерновий ринок, державне регулювання, відтворювальні процеси, раціональний ступінь державного регулювання

Conceptual elements of state regulation of reproduction processes integrated grain market Ukraine are defined. Rational extent of state regulation is proved, the conceptual scheme of process of formation and introduction of regulatory system in the market is developed.

Keywords: integrated grain market, state regulation, reproduction processes, rational extent of state regulation

Вступ. В умовах транзитивної економіки державне втручання в функціонування інтегрованих агропродовольчих ринків країни, в т.ч. і зернового, є об'єктивно необхідним через високу соціальну значимість і незамінність вироблених ними суспільних благ та існування низки специфічних чинників (зокрема, висока ризикованість зерновиробництва, асиметричність інформації, часові та територіальні цінові коливання, нееквівалентність міжсекторального обміну [1]), які не можуть бути самостійно подолані механізмами саморегулювання ринків. Недостатній рівень державного втручання обумовлює посилення вад і протиріч ринкової системи, надмірний – активізує дію недоліків регулятивного впливу. Вади вільного ринку можна зменшити посиленням державного впливу й навпаки, вади державного регулювання (далі – ДР) нівелюються активізацією ринкових механізмів, що доводить необхідність двоєдиного збалансованого поєднання об'єктивних та суб'єктивних засад у єдиній управлінській системі.

Теоретико-методологічні засади ДР системи національної економіки знайшли відображення в працях Дідківської Л.І. [2], Калетніка Г.М. [3], Малога І.Й. [4], Чистова С.М. [5], товарних ринків, у т.ч. агропродовольчих, – у роботах Лисюка В.М. [6], Мазура Г.Ф. [7], Новоселова О.С. [8], Саблука П.Т. [9], Солопова В.О. [10] та інших науковців. Разом з тим ступінь, напрями, форми та методи державного регулювання залежать від специфіки відтворювальних процесів (далі – ВП), що протікають у надрах певних

товарних ринків, від місії та функцій останніх в економічній макросистемі. Відтак, постає необхідність у науковому обґрунтуванні та розробці концептуальних засад ДР стратегічних товарних ринків, зокрема, інтегрованого зернового ринку (далі – ІЗР), що обумовило мету і завдання даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – розробка концепції регулювання відтворювальних процесів ІЗР України – окреслила низку завдань:

- ідентифікація сутності терміну «державне регулювання»;
- визначення концептуальних елементів ДР (мета, суб'єкти, принципи);
- обґрунтування раціонального ступеню ДР та аналіз динаміки змін фактичного ступеня ДР в розрізі головних напрямів державного впливу;
- розробка концептуальної схеми процесу формування та впровадження системи ДР відтворювальних процесів на ІЗР України.

Результати. Державне регулювання ринків як елементів економічної системи є складовою частиною процесу відтворення. На думку С. М. Чистова, державне регулювання економіки можна вважати чистим суспільним товаром, споживачами якого виступають усі суб'єкти господарювання, громадські організації та населення. Цей товар перетворюється у суспільне благо в тому разі, коли ДР забезпечує економічну ефективність і соціальну справедливість [5, с. 37].